

POLITIKENS KRONIK ONSDAG 15. MARTS 1978

# Fado for Lissabon

Af DAN TURÉLL

*I dag udgiver forfatteren Dan Turéll andet bind af sine erindringer, 'Onkel Danny fortæller videre'. Samtidig fortæller han i kronikken endnu videre — nemlig om et ophold i Lissabon, som han lige er vendt hjem fra.*

O. K., RÅB Freud efter mig eller kald det pubertetsagtig kønsfiksering, men når alt kommer til alt sanser jeg (og ikke så få andre mænd) byer som kvinder. De er nemlig lige så meget levende væsener og har de samme vitale og vanvittige og vrangvillige muligheder. De kan

stimulere og varme een. De kan besætte og overrumple een. De kan blive faste venner, som man holder af, men altid ved hvor man har. Og de kan selvfølgelig også frastøde een aldeles og to-talt.

Den sidste by, der frastødte mig totalt, var — som hukom-

melses-artister blandt læserne vil vide — Stockholm. Den sidste jeg blev ven med var Dublin.

Og den jeg nu er faldet for, troløs som altid — det er Lissabon. Lissabon er, som Dublin, en himmelsendt bekræftelse på ens håb om at finde en by at leve

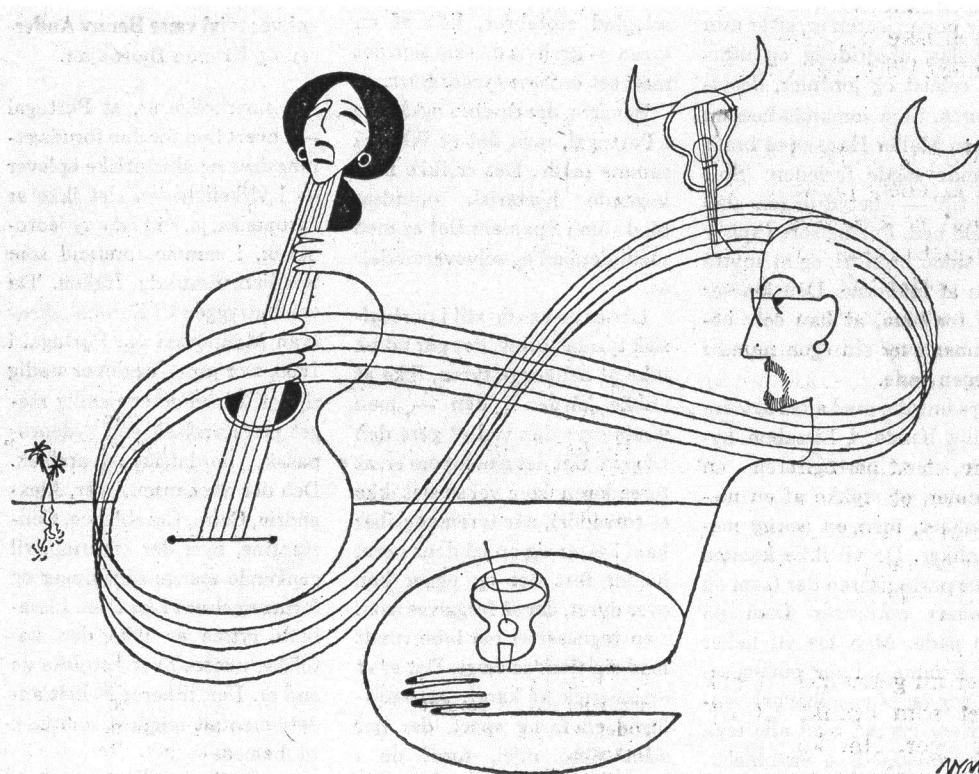
i, når vort samvittighedsløse rådhus, vore kortsynede politikere og vore talentløse byplanlæggere i nær fremtid har fået ødelagt København helt.

Man kommer nemlig til at elske Lissabon. Og det er ikke fordi Lissabon kæler for een eller spiller op til een — tværtimod.

Hvis byer nu er piger, igen, så er Paris — mere og mere endda — en tiltrækkende ludder, der står og vifter med røven og svinger sin skinnende laktaske. Rom, f. eks., er snarere en på en gang fornem og vulgær gammel baronesse, der har været barpige i sin ungdom og som stadig er ude på et frækt lille eventyr. London er lidt af en snusfornuftig skolelærerinde, der skal se ens CPR-nummer og høre lidt om månedshyren og fremtidsudsigterne før hun tænker over det.

Og Lissabon? Lissabon er en fabrikspige, den *Factory Girl* som Mick Jagger og Rolling Stones engang sang om, og det vil sige en pige, der ikke gør sig til, ikke krukker — men som er sig selv og sig selv nok, åben, ligefrem, nøgtern.

LISSABON LOKKER ikke, Lissabon lover ikke. Men Lissabon er *liv* i så høj grad fordi Lissabon stadig er sine indbygges by. Nul numre, nul fidus, nul turist-tricks. Lissabon er sin egen. og at være lokal er nu



Tegning af Peder Nyman

engang den eneste anstændige måde at være international på. Og man går bogstavelig talt helt galt i byen, hvis man leder efter steder, udsigter, samlinger, souvenirs. Lissabon har dem, som enhver anden by — har dem fra de intellektuelle Gulbenkiansamlinger (Portugals Guggenheim, high society kulturfims) til loppemarkedet på Campo de Santana, hvor alt skidt og ragelse samles som et

byens varemæssige filter. Men det er ikke dem, der er det særlige, det der specielt lissabonsk er byen som sådan, dens åbne liv.

Lissabon er arbejdernes by i højere grad end nogen anden storby, jeg kender, den er levende menneskers by, den er intet monument. De lever og græder, de elsker og nyser, de hikker og dør — og de gør det alt sammen, og åbenlyst for enhver, midt på

gaden. Hele dagen strømmer Mr. og (i mindre grad) Mrs. Portugal frem og tilbage i de små snævre gyder (men ejendommeligt nok sjældent på de store hovedgader, der oftest samtidig er forladte som efter et bombeangreb) — og der gås som intet andet sted. Og der gås som man går, når man har valgt det: Der gås med lyst og evne til når som helst at lade sig forføre og distrahere. Sådan går en por-

tugiser i sin by: med ørerne strakt helt ud og øjnene på stilke, hele tiden i håb om at der vil ske noget om hjørnet, nogen der råber op, en gadescene, et mindre trafikuheld måske, eller bare en ny tigger man ikke har set før ... Jeg siger ikke portugiseren er doven. Men portugiseren er en drivert i den forstand, at han både kan lide at drive og at drive med.

NU TIL DAGS kan man ikke tillade sig at tale om 'folkekarakter' som i gamle dage — alle tror straks man vil hævde finner drikker træsprit og slås med knive — men jeg tror, det eksisterer lige så meget som det altid har gjort, og det er nu som altid det vi rejser for at opleve: Hvordan folk er forskellige fra sted til sted, hvordan folk former byer (eller lande), der omformer folk selv i en evig symbiose. Og hvis man skulle definere portugiseren mentalt, så ville jeg sige, at han først og fremmest — og deri ligner han irlænderen, af alle mennesker — er konfessionel proletar.

Det er et håndfast konkret

faktum, at der ingen mellemklasse er i Lissabon, i Portugal overhovedet. Der er en lille overklasse, og så er der et kæmpemæssigt proletariat. Det er 5 pct. over, 95 pct. under, lad os sige det sådan. Og så længe det er sådan — og det bliver det selvfølgelig ikke ved med at være — så elimineres en masse mentale menneskelige træk fra den øvrige vestlige verden. *Keepin' op with the Joneses* eksisterer ikke, det kan det ikke, og hverdags-ligusterfascisme og forstads-pænhed er endnu fænomener i deres tidligste spiren. Der er ikke noget Virum i Lissabon, hvis De forstår hvad jeg mener. Det er Amalienborg eller Nørrebro — og altdominerende det sidste.

Der er ingen anden by i Europa, hvor indbyggerne *spytter* så meget — simpelt hen spytter. Efter et par dage gik det op for mig, hvor meget denne enkle gestus er et billede på Portugal, det folkelige Portugal, den portugisiske proletar. Man spytter på sin jord, og det er ikke bare et spørgsmål om mundvandsmængde, det er en uafhængigheds-erklæring, et manifest, på samme måde som når irlænderen pisser midt på gaden: Det kan vi godt, det er os selv der bestemmer, vi er hjemme her. Det er muligt, det ikke er hygiejnisk, men det er i høj grad portugisisk.

For portugiseren er, efter min oplevelse, uhøjtidelig og uformel, robust og jordnær, *down-to-earth*. Som sømands-boss'en Preben Møller Hansen så bredt malende sagde forleden: 'Spis brød till' — i betydningen: slap af, fald ned. Portugiseren spiser hele tiden brød til, og at spytte er en af måderne. Den beviser bare for ham, at han selv bestemmer over sin egen mund i sin egen gade.

Og samtidig med altså at være kødelig bonde, i Lissabon bybonde, er portugiseren en drømmer, et stykke af en melankoliker, men en *venlig* melankoliker. De vil ikke komme ud for portugiseren der (som en italiener) omfavner Dem på åben gade. Men De vil heller ikke komme ud for portugiseren, der (som en albaner) vender Dem ryggen med alle tegn på fremmedhed og væmmelse. De vil møde venlighed, overbærenhed — og en smule katteagtig sydlandsk ligegyldighed.

PORTUGISEREN OG spanieren er ikke ret meget i familie med hinanden. Spanien er stolt, og den storhed kan slå ud i hovenhed. Spanien er tapper, og den tapperhed kan slå ud i grusomhed. Begge dele hører med til Spaniens størrelse, både geografisk og psykisk. Portugiseren er ikke aristokrat. For portugiseren er spanieren en

selvglad storebror, lidt af en tyrann — og, hvis de skal sige det med eet ord: *en tyredræber*.

Bevares, der dræbes også tyre i Portugal, men det er ikke på samme måde. Det er ikke med kogende hysterisk ophidset blod som i Spanien: Det er med medlidenhed og selvovervindelse.

Der er en særlig stil i portugisisk tyrefægtning, der går ud på ikke at nedlægge tyren, ikke at stikke kården i den — men vinde over den ved at gøre den *til grin*. Det det gælder om er, at toreadoren (som vel så slet ikke er toreador), når tyren angriber ham kaster sig op på dens horn, holder fast der og ligger hen over dyret, der så forgæves (som i en tegneserie) må løbe rundt med sin fjendes vægt. Det er et artist-trick af karat, og naturligvis en farlig sport, der har slået flere ihjel, fordi de i brokdelen af et sekund fejlregnede springet eller balancen. Ubetinget en nerve-thriller. Men den, der løber risikoen, er den der hæver hyren og modtager håndklappene — og tyren er klar til genbrug i morgen.

Det er meget portugisisk at tænke sådan. Det er også sådan, Portugals store moderne digter Fernando Pessoa skriver: underdrejet og listigt, medvidende-melankolsk. Hvis vi skulle sælge danske digtere til Lissabon skulle det hævet over

enhver tvivl være Benny Andersen og Kristen Bjørnkjær.

Det mærkelige er, at Portugal — i hvert fald for den forudsætningsløse og ahistoriske oplever — i virkeligheden slet ikke er europæisk, ja, end ikke sydeuropæisk, i samme forstand som Spanien, Frankrig, Italien. 'Du vender ryggen til Europa', skrev Ivan Malinovski om Portugal i 1963, tror jeg — og det er stadig rigtigt. Lissabon er nemlig meget mere arabisk end sydeuropæisk, nordafrikansk-arabisk. Den der har sanset Alger, Alexandria, Cairo, Casablanca, Constantine, byer der omkring, vil genkende mange sansninger og fornemmelser i Lissabon. Lissabons rytme er ikke den katolske, uanset hvor katolske de end er. Den tilhører et helt andet mentalt-religiøst område: Muhameds.

Smågyderne i Lissabon er heller ikke europæiske, de er Medina-agtige, de ligner indre bykerner fra en gammel arabisk storstad. Lejlighederne er nærorientalske, og stilen er arabisk. Se f. eks. det gamle mauriske fisker- og sømands-kvarter Alfama, Lissabons ældste, smukkeste og mest 'maleriske' kvarter, et sted hvor alt står stille fordi det her lige så godt kunne være 1778 som 1978: vasketøj blafrende på samtlige snore ned fra husene (og som min gode



amerikanske kollega Lawrence Ferlinghetti engang sagde, undertøj blafrende på tørresnore burde være de Forenede Nationers sande flag), de legende børn i støvet, mændene ved de rå cafe-borde i de mørke klippehule-indhuggede taverner, de altid arbejdende og svedende mødre, de afpillede kyllinge- og fiskeben stikkende lige op af skarnkasserne foran husene, der hver er på 16 kvm til en hel (stor-)familie og sandsynligvis belagt med blå fliser og givet smykket med blomster, for blomster er en livsnødvendighed for portugiseren — ikke som dekoration, men som miljø. Dette er det nordligste Arabien.

Og i denne arabiske kulisse spiller så Sydeuropa ind og holder sine steder en fifty-fifty balance, 50 pct. palme-kultur og 50 pct. bistro-kultur. Og midt i alle tegnene på denne i sig selv hvilende og i sig selv indespærrede bonde-kultur, midt imellem alle de skæve citroner, de naturligt misdannede appelsiner og avocadoerne med alle deres medfødte knorter og knaster (som *vore* moderne medicinere for længst har afskaffet), midt imellem udstillingerne af de hele flåede dyr i restaurantvinduerne og de opulente sukker-orgier af kunstfærdige konditorkager bygget som kirker og dyr — der skyder nu den Vestlige Verden *sin* kile ind. De første

regulære pornografiske film er kommet til Lissabon, og mænd står i kø i en lang række for at se dem. De første rock'n'roll-festival'er er fyret af med lokale bands, og Dylan ligger på kassettebånd i boderne langs med gaden. Dog ikke punk, ikke endnu.

OG LANGS med gaden hviler samme arabisk-europæiske blanding i selve byens lugt. Lissabons lugt er fantastisk, en krydret os der flyder over af fisk, alle vegne fade og fede fisk, tun, sardin, hummer og kæmpe-mæssige galt udseende gedder, tykkere end en fed kvinde, og med lange fremadstikkende øjne — og ud over fisk af sur vin, selvfølgelig, af hvidløg, af blomster — og af olie. Lissabon drypper af olie, alt steges, koges, vaskes, friteres, renses, stænkes i olie. Hvis man var forelsket i en portugisisk pige, ville man i stedet for *Smoke Gets In Your Eyes* synge:

*It's all very well  
All that I can tell  
oil is in your smell —*

Pjat til side: Hvis man var forelsket i en portugisisk pige eller Portugal som pige ville man naturligvis synge *fado*. *Fado'en* er hverdagens nationalsang, Lissabons lyd par excellence — en sort og (som oftest) melankolsk kærlighedssang der

synges af en sortklædt kvinde på en natklub (de ligger over hele byen og i ethvert prislag), og den er på sær vis beslægtet med både Billie Holiday og Edith Piaf på een gang, men samtidig farvet af en helt egen sorg, en dirrende distant blå blues-tone. Selv om man ikke kan eet ord portugisisk har man ingen problemer med at forstå hvad en *fado* handler om.

Sangerinden i forgrunden arbejder frit, det er ikke stivbenet Louisiana-folkesang, tværtimod, det er en ordentlig spand kul, store springende friryt-miske kadencer der kan svæve i improvisation. Og bagved hende to instrumenter, to herrer tilsyneladende hver gang, der med f. eks. guitarer leger et langt klimprende forløb med fast grundtone og drone ikke ulig en raga. De fodrer sangerinden, og de holder hende fast til jorden.

Og *fado* er — som al rituel musik — uendelig i sin udstrækning. Man spiser og hører *fado*, man drikker og hører *fado*, man elsker, sover, arbejder og bliver sulten igen og hører *fado* igen. Man behøver ikke koncentrere sig om musikken, man kan lade den selv koncentrere sig om at krybe ned under huden på een. Ligesom den tyrkiske og arabiske musik man kan høre på tilfældige landevejskroer, hvor man pludselig

opdager, at nu har man siddet i fem timer og drukket pebermynte-the og hørt på de gedehyrdefløjter og svineskindstrommer og set den lokale dans — og man tror ikke på det, men det er rigtigt: Man har bare været i musikken, musikken som et rum, i en helt anden og mere fysisk forstand end det nogen sinde kan lade sig gøre i koncertsalen. I Arabien hedder det ikke *fado*, men det findes også der, det findes alle vegne. Det portugisiske ord for feeling'en i *fado* er *saudade* — melankoli, længsel: blues. Sangen i natten: Jeg kan ikke forstå du ikke er her, hvor blev du af, hvorfor kom du ikke tilbage, jeg kan huske dengang vi...

Portugals nationale *fado*, de mange års sviende fattigdom og analfabetisme, er lykkeligvis ikke så uendelig i udstrækning længere. Landet er på vej frem, og selv om det kun er de første forsigtige skridt der er taget, er det nok til at lysne. Der er mere ro og optimisme i Lissabon lige nu end i mange år, og man behøver ikke læse politiske nyheder for at se det, man kan se det i folks ansigter. Lissabons stemning p. t. er præget af ro, tillid og tålmodighed.

Og jeg tror at enhver der møder den by med samme egenskaber vil blive rigeligt belønnet.

DAN TURELL